

Ömür geçip barýar

Category: Edebi makalalar, Hekaýalar, Kitapcy, Nukdaýnazar, Romanlar, Sözler
написано kitapcy | 21 январа, 2025
Ömür geçip barýar ÖMÜR GEÇIP BARÝAR

(Ahmet Halmyradowa açyk hat)

Ahmet, «Edebiýat we sungat» gazetinde çykan «Gurruk» atly powestiňi okap, şu haty ýazmaga oturdym. Biz edebi žanrlara öwrenişip gidipdiris. Meniň bu hatymy, hala, açyk hat hökmünde kabul et, hala-da, «Gurruga» syn hökmünde. Belli bir žanryň polat kanunyna daňlyp durman, hatda powestiň hakda, powestiňi okap otyrkam dörän pikirler hakda, umuman, şu günki prozamyzyň käbir meseleleri hakda ýazmagy makul bildim.

Ikimiz köp wagtdan bäri tanyş. Uniwersitetde okaýarkak, bir umumy ýaşayyş jaýynda ýaşadyk. Okuwy gutaryp, bir mikroraýonda ýaşadyk. Ýöne ikimiziň saçakly gatnaşygymyz ýok, ýöne ikimiziň birek-birege hormatymyz bar bolsun gerek. Ýalňyşmasam, uniwersitetde okap ýören ýyllaryň döredijilik bilen häzirkiň ýaly içgin gyzyklanmaýardyň. Seniň eserleriň ýakyndan bäri metbugatda çap edilýär.

Sen uly ýola düşen ýigit. Ikimiziň ýolumyz bir. Ýoldaşyňa eliňden gelen kömegini etmeli, goldamaly. Arkalaşan dag aşar diýýärler, ikimiziň hem güzaply hasaplanýan döredijilik ýolunda köp-köp daglardan aşmagymyz gerek. Orta ýolda galmak üçin, tozana garylmaq üçin döredijilik ýoluna düşmegiň zerurlygy ýok.

Diňe bir döredijilikde däl, her bir işde ilkinji ädimiňi örän dürs, jaýdar basmaly diýýär köneler. Ilkinji şowly ädimiň soňky ädimleriň şowly bolmagyna kömek edýän bolmaly. Men ilkinji ädimiňi tüýs ýüregimden gutlaýaryn, saňa üstünlik arzuw edýärin, hem mundan buýanky eserleriňi ýazmagyňa peýdasy deger diýen niýet bilen pikirlerimi aýtmak isleýärin.

Elime galam alanymda bir zat ýadyma düşdi. Seniňem ýadyňdadyr, atdaşyň Ahmet Bekmyradow başda täze çykan kitaplara syn

ýazardy. Özem gowy ýazardy. Soň ol birden kerep baglap geçmiş edebiyatyna girdi gitdi. Sebäbini bilýäňmi? Ol şeýle diýýärdi: « – Maňa awtograf ýazylyp berlen kitaplara seret, giden bir depe! Awtoagraflaryň hemmesinde meniň waspym ýetirilýär. «Zeinli Ahmede», «Türkmen edebiyatynyň läheňi Ahmede». Bu sözler näme üçin ýazylandyr öýdýäň? Emmasy bar. Öwgüli sözlerden soň men şol kitaplara položitel syn ýazmaly. Položitel syn ýazmaga-da ynsabym çatanok, sebäbi olar gowşak eserler. Şeýle bolansoň, özümi kösöp ýörmäýin diýip, şu günden geçmişe gaçdym.

Ýazyjy Nobatguly Rejebowyň hem ömründe bir gezek syn ýazandygyny, soň syn ýazmazlygy özüne äht edendigini bilýärin. Dogrymy aýtsam, men şolaryň gününe düşmekden gorkman duramok. Dymybam bilemok. Töwekgellik.

«Gurruk» atly powestiň hakdaky gürrüňe girişmezden öň edebi tankydymyz hakda bir zat aýdaýyn. Soňky döwürde dörän eserleri adyl elekden geçirere edebi tankydyň gözleri kütek. Şol kütekligi bilenem ol gowa horda diýdi, horda-da gowy. Bu gün demi diňe zagara däl, nahar bişirýän «atly» ýazyjylarymyzyň, şahyrlarymyzyň çeperçilik jähetden heňe gelmeýän eserleriniň waspy şeýle bir ýetirilýär welin, hoşuna gelsin. Ýazylýan edebi makalalaryň ählisiniň diýen ýaly aňyrsynda anyk maksat ýatyr. Öwülýärmimi, diýmek, waspy ýetirilýän kitabyň awtoryndan synçynyň nähilidir bir hantamaçylygy bardyr, ýa-da ol özüniň ýegre meslekdeşidir. Ýepbeklenýärmimi, diýmek, ar alynýar. Oblastara podpolýe urşy hem galaýanok, gaýtam ýitileşýär. Özem makalalaryň awtorlary öwenlerinde-de, ýepbeklänlerinde-de Hakykatyň adyndan gürleýärler. Ýalana ýugrulanlaryň ýalany baýdak edinýäni ýok. Hakykat neresse ýalan üçinem öz adyndan gürlemeli bolýar. Ynanaý, Ahmet, şu günüň hakykatyna nebsim agyrýar.

* * *

Powestiň şüwlümlü okalýar. Oýlandyrýar. Powestiň adyna «Gurruk» diýip goýupsyň. Gurruk hakda powest? Görüp otursam, gurruk sözi ölüm, gabyr sözleriniň sinonimi hökmünde gelyän eken. Iň soňky ýola çenli aralyk – ömür. Uzynragam bolsa, öz

sözleriňi diňle: «Adam – iki gezek ölýändir. Ilki kazasy dolup aradan çykar. Bu – bir. Soň aý-ýyllar ötüp, öz nesliniň ýadyndan çykar, ony hiç kim ýatlamaz. Öz gapysyna bir-iki sapar geler, soň umyt edip ýene bir sapar aýlanar. Görse, ony hiç kim ýatlanok. Soň ol gider, gaýdybam gelmez. Owalky öten-geçenlere, könekilere goşular gider. Bu onuň ikinji gezek öldügi bolar. Hakyky ölüm şodur...»

Şu pikiriň dowamy:

«... Eger şeýle bolýan bolsa, onda dogulmagam ikidir. Onuň ikinjisini özüň bilmeli. Orta ýola ýeteniňde bir saklanyp zzyňa gara, soň gözýetimiňe nazar aýla. Ýol saýla. Bilmeleş, duýmasaň, onda sen eňip barýansyň, dogan. Eňip barýansyň, tä gurruga çenli...»

Sitatany uludan almagymyň sebäbine düşünen bolsaň gerek. Ol powestiň leýtmotiwi. Asyl ol pikirler her bir adamyň aňynda bir däl, iki däl, örän köp gezek peýda bolýan, howsala salýan, oýlandyrýan pikirler. Zzyňa gara, ýaşan ömründe nähili iş bitiripsiň? Baýramyň howsalasy öz howsalaň ýaly duýulýar. «Gurruga çenli» ömrüňi manyly geçiresiň, gowy işler bitiresiň gelýär.

Eýsem biz «gurruga» çenli näme işleri bitirip bilerkäk? Gurbaganyňka çalymdaş boş geçirýän günlerimiz köp bolaýmasyn!?

* * *

Biz soňky döwürde durgunlyk ýyllary hakda köp gürrüň edýäris. Tas arheizmleşen durgunlyk sözünüň bagty getirdi: aktiw ulanyşa girdi. Biz indi bu söze öwrenişip gitdik. Durgunlyk ýyllary düşünjesine zeý sözünü sinonim edip alypsyň. Örän jüpüne düşüpdür!

«Egrialany» zeý aldy.

Zeý alan «Egriala» biziň durmuşymyza juda çalymdaş. Onda gawun-garpyz ekýärler. «Her biri gujak ýaly» gawun-garpyz ýetişýär.

Şeýle bolsun-da!..

* * *

«Gurruga» powest diýipsiň. Edebiýat teoriýasy nukdaýnazaryndan

seredeniňde, «Gurruk» powest däl-de, proza bilen ýazylan liriki poema meňzeýär. Belki, başga zatdyr. W.Şklowskiniň sözi ýadyňdamy? «Edebiýat däpleriň ýumrulýan ýerinde döreyär». Esasy zat gowy eseriň döremegi!

* * *

Meniň berk ynanjym bar: eseri baky ýaşadýan güýç ondaky obrazlar. Eserdäki obrazlar näçe soluk bolsa, eser şonça tiz ýadyňdan çykýar. Ýadyňdan çykýan eser esermi onsoň?!

Soňky döwür edebiýatymyzda döredilen romanlaryň, powestdir hekaýalaryň aňyrsy-bärisi ýok. Ýöne şol eserleriň içinden ýadymyzda galan, oýlandyryýan obrazlar juda az. Biri-birine meňzeş, ýalan obrazlardan ýaňa bez bolupdyrys.

Soňky döwürde döredilen obrazlar hakda gürrüň edilende mydama iki gahryman ýadyma düşýär. Birinjisi, Nargylyç Hojageldiýewiň «Bagyşla, ýarym» romanyndaky Daýanjyň obrazy. Durmuşda Daýanç ýaly işeňňir bolasyň gelýär. Ol seni hyjuwlandyrýar. Bu, gürrüňsiz, ýazyjynyň utuşy ahyryn!

Ikinji gahryman– Äşe saldat! Äşe saldat edebiýatyň gapysyny batly açyp, ýer sarsdyryp, Kömek Kulyýewi öňüne salyp geldi. Şeýle gelniň bolaýsady diýip höwes edýäniň köpdüğine güwä geçip biljek däl. Ýöne Äşe saldatyň özboluşly obrazdygyna ynanýaryn.

Eserleriňde şeýle özboluşly obrazyň köp bolmagyny isleýärim.

* * *

Ýagdy kärizbanyň obrazy.

Iki pursat hakynda iki agyz söz.

BIRINJI PURSAT. Ömrüni ile hyýanat edip geçiren Möwlam gotur ýaşynyň soňunda mollaçylyk edip, ile akyl öwredýär. Sözüni diňleseň, ondan akylly adam ýok. Köpçüligiň arasynda onuň sözüne telek diýýän ýok. Ýagdy aga saklanyp bilenok. Möwlam goturyň ula akyl öwretmäge hakynyň yokdugyny, ile akyl öwretmek üçin halal adam bolmalydygyny aýdýar. Möwlam goturyň halal ýaşamandygyny ýüzüne basýar.

Biriniň ýüzüne gelmek üçin gaýrat gerek. Biziň köpimiz bu gün gaýratsyz bolduk. Bize Ýagdy aganyň gaýraty ýetenok.

Ýagdy aganyň Baýrama aýdýan sözleri ynandyryjy:

– Düşün, her kimiň öz aýtmaly sözi bar, aýtmasyz sözi bar. Ine, ýaňky sözleri oňa men aýtmasam, kim aýtsyn? Ä? Ony içimde saklap ýörsem bolmaz-a.

Şu sözleri okanyňda Ýagdy kärizbana gözün gidýär. Adam mydama özüniň başaryp bilmeýän, özgäniň başaryan zadyny başarsam diýip höwes edýär. Biz, gör, näçe ýerde özümiziň hökmany aýtmaly sözümizi aýtman dymdyk! Şeýdip utuş gazandykmy? Men-ä utuş göremok. «Ol eşekde ýüküm yok...» etmäge öwrenişip gidipdiris. Men saňa degemok, senem maňa degme. Biz şeýle adamlar. Muňa kim günäkär? Döwürmi?

Eh, ýigriminji asyr, ýigriminji asyr.

Hiç bir asyrda-da döwre şeýle kesek atylan däldir!

IKINJI PURSAT. Täji körüň Ýagdy kärizban hakdaky pikiri:

– ... Şü, ýer gemrip ýörşüne ahyr bir gün seni peliň gyrasyndan taparys-ow.

Täji körüň sözleri diňe bir Ýagdy kärizbana däl, tutuş türkmen halkyna degişli ýaly bolup eşidilýär. Zähmetkeş halkymyz bar. Obalara aýlanyp görýänsiň, ýagyrynysy şorlan, güne gararan adamlar ýadamany-ýaltanmany bilmän, haçan görseň işläp ýörler. Asyl olar işden başga zady bilenoklar. Olar şol işleýişleri bilen tütjar baý bolmaly. Ýöne olaryň uzynly gün işläp kolhozdan alýan haklary juda ujypsyz! Agyr zähmet olaryň saglygyna-da zeper ýetirýär. Haýsy oba barsaň, Täji körüň sözleri ýadyna düşýär.

Käte obamyza barýaryn. Enem agsaklap, bir ýerde oturmany bilenok: şol hysyrdanyp işläp ýörşi. Ýaşlyk ýyllary suwly pellerden pagta ýygypdyr. Şondanam guragyryly bolupdyr. Guragyryly adamlar kän. Olaryň hemmesi hem agyr zähmetiň yzasyny çekýärler.

«Zähmet soňy – rehnet» diýip, halkymyz gowy nakyl döredipdir. Çeken agyr zähmetiniň rehnetini görmek obalarymyzda, gör, näçe adama nesip etmedi! Uzaga gidip nädeýin: awam (edebi dilde kakam) bütin ömrüni agyr zähmet çekip geçirdi. Zähmetiniň rehnedini görmänem dünýäden ötdi...

Rehnet haçan gelerkän, Ahmet?!

* * *

Powestiň birinji sözlemi okaýaryn: «Bu gussaly waka gündegünaşa gaýtalanyp duransoň, biz onuň bilen öwrenişip gidipdiris. Adaty bir zat ýaly. O hakda biz oýlanmalydyram öýdemzok... Gör, bu bolýan zatlary...»

«Gussaly waka» diýýäniň, belki, durmuşdyr? Adam hemme zada öwrenişjek eken. Kinolardaky NKWD-niň gara gaýyş papakly adamlary göz önümden gidenok. Göz önümden nädip gitsin diýsene! Olar henizem biziň aramyzda ýaşap ýörler. Öňküsinden bir tapawudy bar: bu gün olaryň kesp-käri, egin-eşigi başga. Men käbir nejis başlyklary, nejis adamlary göz önünde tutýaryn. Men-ä şeýle adamlara kän duş gelyärim. Senem az duşýansyň öýdemok, Ahmet!

* * *

Ýagdy aga halal adam. Äpet dünýä Ýagdy aga ýaly halal adamlara daýanyar diýýärler.

Ähli adam gowy adam bolmak isleyär. Bu yönekey hakykat. Ýagşy, ýaman – ähli adam özüni gowy, halal adam hasaplaýar.

Gowy, halal adamlar hakda oýlananymda, näme üçindir, nähak göwnüne deglen adamlar göz önüme gelyär. Halal adamlar ähli adamlardan gowulyga, ynsanperwerlige garaşýar. Emma durmuş beýle däl. Ol betpälli adamlaryň hem juda köpüsini içine sygdyrýar. Şol betpälli adamlar halal, päk adamlary gaty aňsatlyk bilen çürkeyärler. Men halallygy, päkligi, açyklygy, gowulygy bilen örtenen adamlaryň ikisini ýatlaýyn. Olaryň biri Türkmen döwlet uniwersitetiniň partiýa komitetiniň ozalky serketary Derýa Baýramgulyýew, ikinjisi bolsa Halajyň merkezi raýon keselhanasynyň ozalky baş wraçy Çary Söýünow. Tebigat adamlara näme üçin köplenç bir tarapdan eçilýärkä?

* * *

Býuffonyň «Stil – bu ýazyjynyň özi» diýen sözleri ýadyňdamy? Men şu pikire ynanýaryn. Ýazan eserleriňden özüni görýärim. Munuň özi uly zat. Sebäbi köp ýazyjynyň eserinden özüni tapyp bolanok. Olar köp görnüşe girip bilýär. Onsoň ol ýüzleriň içinden ýazyjyny tanap bolanok.

Eserdäki köp ýüzlülük, belki, ýazyjynyň köp ýüzlüligidir?!

* * *

Durmuşda köýen talantlaryň köp bolandygyny bilýäris. Olar bu günem az däl. Her gül öz wagtynda açylsa ýagşy!

W.Şekspir «Şahsyýet – bag, erk onuň bagbany» diýipdir. Bagyň gowy bolmagy bagbana bagly. Ýöne biziň bagbanlygymyzyň ugry ýok. Onsoňam bagyna bagbanlyk etmek käbir babatda özüňe bagly hem bolup duranok.

Men bu zatlary akyl satmak üçin aýdamok. Seniň edebiýatda öz ýoluňy – hiç bir ýazyjynyň ýoluna meňzemeýän özboluşly ýoluňy tapandygyna begenip aýdýaryn.

* * *

Öwez güdüň bilen Baýramyň mäşi çagalykdan bişişenok. Olar gylyk-häsiýetleri, dünýägaraýyşlary boýunça aýry-aýry adamlar. Şeýle-de bolsa, Öwez güdüň edýän ogurlyklary hakda, «kolhozyň düýesini bakýan Annaly sarwan bilen dilleşip, sanaw geçirjekleriň arasyndaky içegen mal doktoryndan peýdalanyşlary, bir düýäni ýylan çakdy edip, etini Tejende satandygy hakda Baýrama gürrüň berýär. Näme üçin? Eden ogurlygyny, pyssy-pyjurlygyny Öwez güdüň ilden gizlejek bolmazmy? Öwez güdüňiň eden ogurlygy hakda Baýrama gürrüň bermesi ynandyryjy däl.

* * *

Adam mydama owadan zadyň aşygy. Owadanlyk adamy aňk edýär. Soňky döwürde prozamyzda söz owadanlamak ýoň boldy. Bu kesele köp ýazyjy ýolukdy. Aýratynam biziň neslimiz.

Owadandan-owadan sözler tapyp, adaty bolmadyk sözlemler ýasap, beýik eser döredendiris öýdýärler. Okaýarsyň, göräýmäge, erbedem däl. Okap bolanyňdan soň welin, suw gysymlan ýaly bolýarsyň. Birki günden soň şol owadan sözleriň birem ýadyňda galanok. Ýadyňda galmaýan owadanlygyň näme geregi bar! Owadan bolsun, ýöne mydamalyk ýadyňda galsyn, oýlandyrsyn, hyjuwlandyrsyn.

Türkmen prozasyna söz owadanlamagy ussat ýazyjymyz Hudaýberdi Durdyýew getirdi. Ol şeýle bir owadan sözlemler düzýär, aňk

bolmazlyk mümkin däl. Bu ýazyjynyň ussatlygy.

H.Durdyýewiň ýoly bilen eser ýazýan ýazyjy soňky döwürde juda köpeldi.

* * *

«Pikir derýasyna gark bolupdyr». Edebiýatda bagty getiren aňlatma. Ol, gör, näçe eserde «gark» bolup ýatyr!

* * *

Möjek sözüni howbasar sözi bilen çalşypsyň. Gowy!

* * *

Guýynyň gazylyşy hakdaky epizodyň özbaşyna bir esere meňzeýänem bolsa, ol gyzykly. Ahmet, men seniň geçmiş bilen baglanyşykly zatlary yhlas bilen öwrenýändigini, her bir sözün gadyryny bilýändigini bilýärim. Muňa begenýärim.

Sen kärizler, guýylar gömüldi diýýärsiň. Meniň göwnüme, geçmişimiz gömülen ýaly duýulýar. Biziň üçin – şu günki nesil üçin gaty köp zat «gömüldi». Biz diňe bir guýynyň, käriziň gazylyşyny däl, ata-baba arka gelýän juda köp zatlarymyzy bilemzok. Biz SSSR taryhyny bilýäris, türkmen halkynyň taryhyny welin, bilemzok. Käte geçmiş edeýatymyzy okaýaryn. Köp köne sözlere düşünemok. Çynymy aýdýaryn. Türkmen bolup, gadymy dilimizi bilemzok. Öz ýanymdan oýlanýaryn: uniwersitetde nemes, iňlis dillerini öwrendik. Başga bir halkyň dilini bilip, öz diliňi gowy bilmezlik gelşiksiz zat. Pähim-paýhas siňen döp-dessurlarymyzy zyýanly hasapladyk, geçmişimizi zyýanly hasapladyk. Haýsydyr bir kişiniň bir gije oturyp ýazan ssenarisi boýunça täze döp-dessurlary durmuşymyza ornaşdyrдыk. Bu gün gylyk-häsiýetimizdäki, ýaşayşymyzdaky, döp-dessurlarymyzdaky milliligimizi ýitirdik. Biz bu gün hiç kim bolup galдыk. Şol taşlan, tas ýiteňkirlän zatlarymyzy durmuşymyza akyllы-başly gaýtaryp getirmek, dikeltmek zerurlyga öwrüldi. Bu gün biz Ümür Esenleri gözümiziň göreji ýaly goramaly, gadyryny bilmeli. Seniň hem guýynyň gazylyşy hakdaky ýaly gowy zatlary köpräk jemlemegiňi, halka ýetirmegiňi arzuw edýärim. Akyl öwredip otyrynmy?

Şeýle bir pikir bar:

– Adam mydama özüniň başarmaýan zadyny ile maslahat berýär...

* * *

Powestiňe girişiň hakynda hatymyň soňunda ýörite durup geçesim gelýär. Ol durmuşyň adaty bir sahnasy. Durmuşy! Durmuşda hemişe öz lukmaň özüňe nesip edip duranok. Sähel gowşak bolsaň, lukmaňy elinden kakyp almagy hiç zatça görmejek adamlar kän.

Dogry aýdýaň, lukmaňy, köplenç, gara gargalar iýýär...

* * *

Her döwrüň öz aýratynlygy bar. Mundan ýigrimi-otuz ýyl owal ýygnanyşyp, edebiýatyň gürrüňini eder ekenler.

Elbetde, bu günem ýygnanyşýarlar. Ýöne biz bu gün ýygnanyşanymyzda edebiýatyň däl-de, diňe edebiýatçylaryň gürrüňini edýäris. Dogrulap aýtsam, gybat edýäris.

Hiç kime göwnümüz ýetenok. Haýsydyr bir ýazyjynyň ýa şahyryň ady tutulsa, ynsabymyza hiç hili azar bermezden, gürrüňi edilýäni içgin tanamazdan, ynamly gürleýäris:

– Aý, ol samsyk-laý!

Biz şol samsyk diýip atlandyran adamymyzyň nähili gylyk-häsiýetli, dünýägaraýyşly adamdygy hakda, nähili eser döredendigi hakda düýpli pikir etmeýäris. Birek-biregiň bahasy arzanlady. Ýazyjylar öz döredýän eserleri bilen halka terbiýe bermeli. Bu gün ýazyjylaryň özleri terbiýä mätäç, juda mätäç!

«Gurruk» powestiň «Edebiýat we sungat» gazetinde çykandan soň, ikimiz iki gezek duşuşdyk, oturdyk. Edebiýatdan başga ähli zadyň başyny agyrtdyk. Şol başy agyrdylan gürrüňlerimiziň ýekejesinem ýadyma salyp bilemok. Sebäbi düşnükli, olar degdim-gaçdym gürrüňlerdi.

Biz haçan süňňümüz bilen edebiýata berlip, şonuň bilen ýaşap, şonuň gürrüňini öwrenerkäk?

Wagt zyznda kowgusy bar ýaly myçyp barýar, bizi garrylyga ýetirmäge howlugýar, ylla garrylykda bize tylla balyk garaşýan ýaly. Biz welin howlugamzok. Wagt geçer, şonda arkamyzda diňe boş wagt haltasy bolman, bitirilen uly-uly işler bolsa, gör, nähili gowy boljak.

Käte obamyza baranynda enem maña:

– Dünýä iki gezek geljek ýaly, juda arkaýyn görünýäň-le? Az ýazýaň? Meniň-ä umydym sensiň – diýýär.

Men bu sözleri saňa-da degişli hasaplaýaryn, Ahmet!

1989 ý.

Osman ÖDE. Edebi makalalar